

LEADERSHIP STRATEGIES AIMED AT PROMOTING READING HABITS IN PRIMARY GRADES

Bahar Alakbarova

Secondary School No. 121 named after A. Guliyev, Baku

Deputy Principal for Teaching and Educational Affairs

Email: elekberovab0@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7049-2447>

Abstract. The article analyzes the theoretical and scholarly foundations, as well as the practical mechanisms, of leadership strategies employed by teachers and school administrators to foster and develop reading habits among primary school students. Alongside the implementation of standardized educational models, particular emphasis is placed on the importance of promoting reading as a multidimensional activity encompassing cognitive, emotional, and social components. The article discusses the effects of emotional engagement in the reading process on memory consolidation and the focusing of attention, and analyzes its contribution to the development of metacognitive strategies related to text comprehension.

It is noted that the reading habits and attitudes formed during the primary school years serve as a long-term investment that shapes a child's future academic trajectory, psycho-emotional resilience, and social integration. The article considers the organization of reading instruction in primary education programs on the basis of a multidimensional approach, together with the application of methods grounded in observation, experience, and scientific research, as one of the priority areas of pedagogical practice. The main purpose of the study is to determine the impact of reading activities at the primary education level on the development of students' thinking, language, and creative skills, as well as to propose effective strategies in this field based on a multidimensional approach.

Keywords: primary education, reading habits, pedagogical strategies, reading motivation, management of the teaching process.

DOI: 10.30546/2709-2488.2026.003.10910

To cite this article: Alakbarova B. (2026). Leadership strategies aimed at promoting reading habits in primary grades. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 256, Issue III, pp. 77-90.

Article history: received – 16.07.2026; accepted – 27.08.2026.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ OXU VƏRDIŞLƏRİNİN TƏŞVİQİNƏ YÖNƏLİK RƏHBƏR STRATEGİYALAR

Bahar Ələkbərova

Bakı şəhəri Ə.Quliyev adına 121 №-li tam orta məktəb

Təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavini

E-mail: elekberovab0@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7049-2447>

Annotasiya. Məqalədə ibtidai sinif şagirdlərində oxu vərdişlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində rəhbər (müəllim və məktəb rəhbərliyi) strategiyalarının elmi-nəzəri əsasları və eləcə də praktik mexanizmləri təhlil edilir. Standartlaşdırılmış təhsil modellərinin tətbiqi ilə yanaşı, oxu fəaliyyətinin multidimensionalıqla (idrak, emosional, sosial komponentlər) təşviq edilməsinin vacibliyi, xüsusi vurğulanır. Məqalədə oxu prosesində emosional iştirakın yaddaş konsolidasiyasına, diqqətin fokuslaşmasına təsirlərindən bəhs edilir və mətnlə bağlı metakognitiv strategiyaların inkişafına verdiyi töhfələr təhlil olunur. Qeyd edilir ki, ibtidai sinif mərhələsində formalaşan oxu vərdişləri və münasibəti uşağın gələcək akademik trayektoriyasını, psixoseksual dayanıqlığını və sosial inteqrasiyasını müəyyən edən uzunmüddətli investisiya rolunu oynayır. Məqalədə ibtidai təhsil proqramlarında oxu təliminin multidimensional yanaşma prinsipi əsasında təşkili, eyni zamanda müşahidə, təcrübə və elmi araşdırmalara əsaslanan metodların tətbiqi pedaqoji praktikanın prioritet istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Araşdırmanın əsas məqsədi ibtidai təhsil mərhələsində oxu fəaliyyətinin şagirdlərin təfəkkür, dil və yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafına təsirini müəyyənləşdirmək, həmçinin bu sahədə effektiv, multidimensional yanaşmaya əsaslanan strategiyalar təklif etməkdir.

Açar sözlər: ibtidai təhsil, oxu vərdişləri, pedaqoji strategiyalar, oxu motivasiyası, tədris prosesinin idarə olunması.

DOI: 10.30546/2709-2488.2026.003.10910

Məqaləyə istinad: Ələkbərova B. (2026). İbtidai siniflərdə oxu vərdişlərinin təşviqinə yönəlik rəhbər strategiyalar. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 3 (256), səh. 77-90.

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 16.07.2026; qəbul edilib – 27.08.2026.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Oxu prosesi fərdin yalnız mətnin məzmununu qavraması ilə məhdudlaşmır, həm də fakt və fikirlər arasında əlaqələr qurmasını, verilmiş informasiyanı əvvəlki bilikləri ilə müqayisə etməsini və əldə etdiyi məlumatları yeni situasiyalara tətbiq etməsini təmin edən mürəkkəb idrak fəaliyyətidir. Müasir təhsil və psixopedaqoji yanaşmalar kontekstində oxu fəaliyyəti mürəkkəb idrak strategiyalarının qarşılıqlı fəaliyyəti əsasında reallaşan dinamik proses kimi səciyyələndirilir. Səmərəli oxu zamanı diqqət, yaddaş, təfəkkür, təxəyyül və dil bacarıqları vahid sistem daxilində qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan, oxu bacarığının inkişafının şagirdlərin yalnız akademik nailiyyətlərinə deyil, həm də müstəqil düşünmə, problem həll etmə, qərarvermə və s. mühüm idrak və metakognitiv bacarıqlarının formalaşmasına effektiv təsiri var. Oxu fəaliyyəti şagirdin idrak, emosional və sosial inkişafında fundamental əhəmiyyət daşıyan multidimensi-onallıq xarakterli mürəkkəb proses kimi qiymətləndirilir. Bu fəaliyyət sadəcə informasiya qəbulu və ya mətnin mexaniki dekodlaşdırılması mexanizmi deyil, eyni zamanda yüksək səviyyəli idrak proseslərinin – tənqidi düşünmə, analitik dəyərləndirmə, sintez, inferensiya qurma və mətnin semantik məzmununun dərin mənalandırılması bacarıqlarının sistemli şəkildə formalaşdırılmasına xidmət edən əsas amildir [Guthrie, J. & Wigfield, A., 2000].

Şagirdlərdə oxu vərdişlərinin formalaşdırılması və təşviqi məsələlərinə dair çoxsaylı elmi araşdırmalar mövcuddur. Bu araşdırmalarda şagirdlərin mütaliəyə marağının artırılması, oxu motivasiyasının gücləndirilməsi, müxtəlif məzmun və janrlı mətnlərlə işləmək bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, oxu fəaliyyətinin kommunikativ, idraki və yaradıcı imkanlarının genişləndirilməsi, eləcə də müasir təlim texnologiyalarından məqsədyönlü istifadə etməklə oxu savadlılığının yüksəldilməsi əsas pedaqoji hədəflər kimi ön plana çəkilir. Mövzu ilə bağlı aparılmış elmi tədqiqatların nəzəri təhlili göstərir ki, ibtidai təlim prosesində oxu bacarığı ilə bağlı fəaliyyətin təşkili və tətbiqi uzun müddətdir ki, həm Azərbaycan, həm də xarici ölkələrin pedaqoji elmi fikrində aktual tədqiqat istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Azərbaycan pedaqoji elminin nümayəndələrindən B.Mikayılı, Ü.Nağıyeva, F.Səfərlıyeva və digər tədqiqatçılar şagirdlərin oxu bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, oxuyub-anlama prosesinin səmərəli təşkili və mütaliə fəaliyyətinin pedaqoji prosesdə əhəmiyyəti ilə bağlı müxtəlif aspektləri araşdırmışlar [Mikayılı, B., Nağıyeva, Ü., 2026]. Aparılan tədqiqatlarda oxu bacarığının nəzəri-metodoloji əsasları, onun şagirdlərin idraki, kommunikativ və nitq inkişafındakı rolu, oxuyub-anlama fəaliyyətinin səmərəli təşkili yolları, müxtəlif məzmun və xarakterli mətnlərlə işləmənin metodik imkanları, eləcə

də şagirdlərin mütaliyəyə marağının və oxu motivasiyasının artırılması məsələləri elmi-nəzəri və metodik müstəvidə əsaslandırılmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, oxu bacarığı yalnız mətnin düzgün və ifadəli oxunması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda oxunan mətnin məzmununun şüurlu şəkildə qavranılmasını, əsas və ikinci dərəcəli informasiyanın fərqləndirilməsini, mətnin təhlil və şərh edilməsini, nəticə çıxarılmasını, müxtəlif fikirlər arasında əlaqələrin müəyyənləşdirilməsini və əldə edilmiş məlumatların əvvəlki biliklərlə əlaqələndirilməsini özündə ehtiva edən mürəkkəb idraki fəaliyyət kimi çıxış edir. Bu baxımdan, oxu bacarığı şagirdlərin analitik, tənqidi və yaradıcı təfəkkürünün inkişafına, kommunikativ və nitq sərişələrinin formalaşdırılmasına, müstəqil öyrənmə fəaliyyətinin təmin edilməsinə və müxtəlif məzmunlu mətnlərdən əldə olunan informasiyanın praktik situasiyalarda tətbiqinə imkan yaradan mühüm pedaqoji kompetensiya kimi səciyyələndirilə bilər.

İbtidai təhsil mərhələsi (I-IV siniflər) oxu bacarıqların ontogenetik inkişafında ən mühüm və həssas dövr hesab olunur. Bu dövrdə uşağın oxu fəaliyyətinə marağının formalaşması, mətnin dərk edilmə səviyyəsinin tədricən yüksəldilməsi və müstəqil idrak fəaliyyətinin əsasının qoyulması sonrakı təhsil trayektoriyasının effektivliyinin əsas prediktorlarından biri kimi qəbul edilir. Oxuya qarşı müsbət münasibətin erkən yaşlardan formalaşdırılması uşağın təlim prosesində fəal iştirakını təmin edir, onun mətnləri yalnız mexaniki şəkildə oxuması ilə kifayətlənməyərək nəticə çıxarma və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, müstəqil oxu vərdişlərinin erkən yaşlardan formalaşdırılması şagirdə gələcəkdə müxtəlif fənlər üzrə məlumat əldə etmək, problemləri həll etmək, əldə etdiyi bilikləri sistemləşdirmək və praktik fəaliyyətində tətbiq etmək imkanı verir. Empirik tədqiqatlar göstərir ki, ibtidai yaş mərhələsində oxu vərdişlərinin adekvat və sistemli şəkildə inkişaf etdirilməsi yalnız akademik nailiyyətlərə (xüsusilə oxu anlayışı və ümumi təhsil performansı) deyil, həm də uşağın emosional yetkinləşməsinə, sosial adaptasiyasına və özünüdərk mexanizmlərinin formalaşmasına birbaşa və uzunmüddətli təsir göstərir [Pressley, M., 2006].

Oxu prosesi şagirdlərin müxtəlif hadisələri, emosional vəziyyətləri, xarakter xüsusiyyətlərini və sosial situasiyaları dərk etməsinə, empatiya və özünü dərk etmə bacarıqlarının inkişafına mühüm imkanlar yaradır. Bu isə onların həmyaşıdları və böyüklərlə münasibətlərində daha çevik və uyğunlaşma qabiliyyətli olmasına, özünüifadə və özünəinam hissinin möhkəmlənməsinə şərait yaradır. Beləliklə, ibtidai siniflərdə oxu bacarıqlarının məqsədyönlü və elmi əsaslarla inkişaf etdirilməsi yalnız təlim nəticələrinin yüksəldilməsinə deyil, eyni zamanda şagirdin bütöv şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət edir. Tədqiqatın əsas məqsədi ibtidai təhsil pilləsində şagirdlərin oxu bacarıqlarının

mənimsənilməsi və inkişafının nəzəri-metodoloji və praktik əsaslarını sistemli şəkildə araşdırmaq, onların oxu fəaliyyətinin formalaşmasına təsir göstərən pedaqoji, psixoloji və didaktik amilləri müəyyənləşdirmək, müasir təlim şəraitində oxu prosesinin səmərəliliyinin artırılması üçün mövcud imkan və perspektivləri aşkarlamaq, eləcə də şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan səmərəli təlim strategiyalarını, metod və üsullarını müəyyənləşdirərək elmi-pedaqoji baxımdan əsaslandırmaqdan ibarətdir. Eyni zamanda, tədqiqat çərçivəsində oxu bacarıqlarının inkişafının şagirdlərin mətnin məzmununu qavraması, təhlil və şərh etməsi, əsas və ikinci dərəcəli informasiyanı fərqləndirməsi, nəticə çıxarması, müstəqil və tənqidi düşünmə qabiliyyətlərinin formalaşdırılması ilə qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsi və bu istiqamətdə təlim prosesinin təşkili üçün metodik yanaşmaların təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Məqalə standartlaşdırılmış modellərin tətbiqi ilə yanaşı, oxu fəaliyyətinin multidimensionalıqla (idrak, emosional, sosial komponentlər) təşviq edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Problemin qoyuluşu

Təlim prosesinin standartlaşdırılmış modellər üzərində qurulması müasir təhsil sistemində ən aktual və diqqətçəkən problemlərdən biri hesab olunur. Bu yanaşma təhsilin keyfiyyətini artırmağa, nəticələri ölçüləbilən və müqayisə oluna bilən hala gətirməyə yönəlsə də, eyni zamanda yaradıcılıq, fərdi ehtiyaclar və öyrənmə motivasiyasının nəzərə alınması baxımından müəyyən məhdudiyyətlər yarada bilər. Bu baxımdan, şagirdlərin oxu savadlılığının inkişafında yalnız mətnin oxunması deyil, müxtəlif bilik və bacarıqların qarşılıqlı əlaqədə formalaşdırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Məqalədə bu kontekstdə əsas problem ibtidai sinif şagirdlərində oxu vərdişlərinin formalaşması və inkişafı ilə bağlıdır. Oxu savadlılığının inkişaf etdirilməsinə təsir göstərən mühüm amil kimi oxu mühitinin strukturlaşdırılması və zənginləşdirilməsi, nümunəvi oxu strategiyası məktəb rəhbərliyinin sistemli dəstəyi və institusional liderliyi və s. amillər üzərində fokuslanılır.

Məqalə bu amillərin məktəb səviyyəsində nə dərəcədə tətbiq edildiyini, mövcud imkanları (məsələn, dövlət proqramları), qarşılaşdıqları çətinlikləri və potensial inkişaf yollarını təhlil edir. Məsələnin aktuallığını şagirdlərin oxu savadlılığının mövcud vəziyyəti də şərtləndirir. Azərbaycan kontekstində bu məsələ xüsusilə aktuallaşır, çünki PIRLS 2021 beynəlxalq qiymətləndirməsinin nəticələrinə əsasən, Azərbaycan şagirdlərinin oxu savadlılığı üzrə orta göstəricisi 440 bal olmuşdur ki, bu da beynəlxalq orta göstəricidən aşağıdır. Qeyd edilən nəticə ibtidai təhsil mərhələsində oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, əlverişli oxu mühitinin formalaşdırılması və şagirdlərin müxtəlif məzmun sahələri ilə əlaqəli mətnlər üzərində işləməsinin təkmilləşdirilməsi zərurətini aktuallaşdırır. Bu baxımdan, oxu fəaliyyəti şagirdlərin yalnız mətnin məzmununu dərk etməsinə

deyil, həm də əldə olunan məlumatları təhlil etməsinə, faktlar arasında məntiqi əlaqələr qurmasına və mənimsənilmiş bilikləri yeni situasiyalarda tətbiq etməsinə şərait yaradır, onların dünyagörüşünün genişlənməsinə, analitik və tənqidi təfəkkürünün inkişafına mühüm töhfələr verir.

Tədqiqat metodları

İbtidai siniflərdə oxu vərdislərinin təşviqinə yönəlik rəhbər strategiyaların konseptual və tematik təhlili, müxtəlif yanaşmalar və bu istiqamətdə aparılan elmi araşdırmalar üzərində qurulması təhsildə müasir modellərin tətbiqini asanlaşdıracaq praktiki tövsiyələrlə zənginləşdirəcəkdir. Tədqiqat çərçivəsində mövcud elmi ədəbiyyatın sistemli şəkildə araşdırılması, konseptual və tematik təhlili, müxtəlif pedaqoji yanaşmaların müqayisəli təhlili və praktik tətbiq nümunələrinin ümumiləşdirilməsi əsas metodoloji istiqamətlərdir. Konseptual təhlil vasitəsilə oxu bacarıqları ilə bağlı əsas anlayış və nəzəri yanaşmalar dəqiqləşdirilmiş, tematik təhlil vasitəsilə mövcud tədqiqatlarda irəli sürülən yanaşmaların ümumi və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirilmişdir. Müxtəlif elmi yanaşmaların müqayisəli təhlili ibtidai təhsil mərhələsində oxu bacarığına dair praktik istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinə imkan vermişdir.

Beləliklə, seçilmiş metodoloji baza təkcə nəzəri biliklərin sistemləşdirilməsinə deyil, həm də müəllimlər və təhsil rəhbərləri üçün tətbiq oluna bilən praktik alətlərin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Əsas hissə / Main part

Müasir neyropsixoloji və pedaqoji tədqiqatlar, məsələn, Kembric Universitetinin longitudinal araşdırmaları sübut edir ki, erkən yaşdan, xüsusilə ibtidai təhsil mərhələsində zövq üçün oxuma vərdişinin formalaşması yeniyetməlik dövründə idrak testlərində (verbal öyrənmə, yaddaş, nitq inkişafı) daha yüksək nəticələrlə, eyni zamanda psixi sağlamlıq göstəricilərində (stress və depressiya səviyyəsinin azalması, diqqət konsentrasiyasının artması, aqressiv və ya antisosial davranışların azalması) müsbət dəyişikliklərlə əlaqələndirilir. Bu prosesdə emosional tənziqləmə, empatiya və perspektiv qəbulu kimi sosial-emosional kompetensiyalar xüsusi rol oynayır [Vygotsky, L., 1978].

Oxu fəaliyyəti vasitəsilə uşaqlar müxtəlif personajların emosional vəziyyətlərini, motivlərini və sosial kontekstlərini dərk etməklə öz emosiyalarını tanımaq, adlandırmaq və tənziqləmək qabiliyyətini inkişaf etdirirlər. Tədqiqatlar (məsələn, SEL – Social-Emotional Learning proqramlarının metaanalizləri) göstərir ki, oxu prosesində emosional iştirak yaddaş konsolidasiyasını, diqqətin fokuslaşmasını gücləndirir və mətnlə bağlı metakognitiv strategiyaların inkişafına töhfə verir. Eyni zamanda oxu anlayışı ilə emosional idrak qabiliyyəti ara-

sında qarşılıqlı əlaqə müşahidə olunur, yaxşı oxu anlayışı emosiyaların yenidən qiymətləndirilməsi bacarığını artırır, empatiya isə mətnin dərin dərk edilməsinə şərait yaradır [Cambourne, B., 2000].

Sosial inkişaf baxımından oxu fəaliyyəti uşaqlara müxtəlif mədəni, sosial və etik situasiyaları təhlükəsiz şəkildə yaşamağa, başqalarının baxış bucağını anlamağa və prososial davranış modellərini mənimsəməyə imkan verir. Paylaşılan oxu zamanı valideyn-uşaq və ya müəllim-uşaq qarşılıqlı əlaqəsi sosial bağların möhkəmlənməsinə, emosional təhlükəsizlik hissinin formalaşmasına və ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Nəticədə, ibtidai sinif mərhələsində oxu fəaliyyətinin keyfiyyətli təşkili və stimullaşdırılması təkcə linqvistik və idrak kompetensiyalarının deyil, həm də şəxsiyyətin integrasiya olunmuş inkişafının təmin edilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu mərhələdə formalaşan oxu vərdişləri və münasibəti uşağın gələcək akademik trayektoriyasını, psixososial dayanıqlığını və sosial integrasiyasını müəyyən edən uzunmüddətli investisiya rolunu oynayır. Buna görə də, ibtidai təhsil proqramlarında oxu təliminin multidimensionallıq prinsipi əsasında qurulması və müasir elmi-empirik datalara əsaslanan metodların tətbiqi pedaqoji praktikanın prioritet istiqamətlərindən biri olmalıdır.

Rəhbər strategiyalar və onların sistemli tətbiqi ibtidai sinif şagirdlərində oxu fəaliyyətinin effektiv təşkilində strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu strategiyalar oxu prosesini təkcə mexaniki bacarıqların mənimsənilməsi ilə məhdudlaşdırmır, şəxsiyyətin intellektual, emosional və sosial inkişafını integrasiya olunmuş şəkildə dəstəkləyən multidimensional vasitəyə çevirir [Snow, C., 2002].

Aşağıda əsas rəhbər strategiyalar və onların empirik əsaslandırılmış tətbiq istiqamətləri qeyd olunur:

1. Oxu mühitinin strukturlaşdırılması və zənginləşdirilməsi. Sinifdə xüsusi oxu künclərinin, tematik kitab sərgilərinin, müxtəlif səviyyə və janrlara aid məktəb kitabxanalarının yaradılması uşaqların kitab mədəniyyətinin formalaşmasına, oxuya intrinsik marağın artmasına və özünütənzimləmə oxu vərdişlərinin inkişafına əhəmiyyətli töhfə verir. Tədqiqatlar göstərir ki, estetik cəlbedici, əlçatan və müxtəlifliyə malik sinif kitabxanaları şagirdlərin oxu həcmi və motivasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

2. Nümunəvi oxu strategiyası – müəllimin səlis və ifadəli oxu nümayişi. Müəllimin interaktiv və ifadəli oxu yolu ilə prosesi modelləşdirməsi şagirdlər üçün ən effektiv nümunə rolunu oynayır. İnteraktiv oxu seansları, şagirdlərin izləməsi və təqlid etməsi yolu ilə motivasiyanı gücləndirir. Bu yanaşma fluensiyanı, lüğət ehtiyatını, mətnin dərin dərk edilməsini və emosional iştirakı stimullaşdırır. Empirik araşdırmalar sübut edir ki, müəllimin gündəlik oxu nümayişi şagirdlərin öz oxu bacarıqlarının inkişafına, mətnə marağın artmasına və metakognitiv stra-

tegiyaların formalaşmasına birbaşa təsir göstərir [Fountas, I., Pinnell, G., 2006; Rog, L., 2001].

3. Oxu motivasiyasının multidimensional stimullaşdırılması. Mükafatlandırma sistemləri, kitab müzakirələri, oyunlaşdırma elementləri, layihə əsaslı tapşırıqlar və oxu ilə bağlı yaradıcı fəaliyyətlər vasitəsilə şagirdlərin oxuya eks-trinsik və intrinsik motivasiya oriyentasiyasının artırılması prioritet istiqamətdir. Bu strategiyalar şagirdlərin özünü effektivlik hissinin yüksəlməsinə, oxu məqsəd-lərinin qoyulmasına və davamlı oxu vərdişlərinin formalaşmasına xidmət edir.

4. Rəqəmsal və multimodal oxu resurslarının integrasiyası. İnteraktiv rəqəmsal platformalar, elektron kitablar, audiomətnlər və multimedia əsaslı mət-nlərdən istifadə oxu fəaliyyətini müasir təlim paradigmlərinə uyğunlaşdırır, xü-susilə vizual və audio öyrənmə stilinə malik şagirdlər üçün cəlbediciliyi artırır. Tədqiqatlar texnologiya əsaslı müdaxilələrin oxu motivasiyasını və anlayış sə-viyyəsini gücləndirdiyini təsdiqləyir.

5. Ailə-ictimaiyyət əməkdaşlığı və valideynlərin prosesə cəlb olunması. Valideyn-oxu proqramları, evdə oxu təlimatlarının verilməsi, ailə oxu günləri və valideynlərlə birgə oxu fəaliyyətləri uşağın ev mühitində davamlı oxu mühitinin yaradılmasına imkan yaradır. Longitudinal tədqiqatlar göstərir ki, valideynlərin aktiv iştirakı şagirdlərin oxu anlayışını, motivasiyasını və münasibətini əhəmiy-yətli dərəcədə yaxşılaşdırır, xüsusilə erkən yaş mərhələsində uzunmüddətli aka-demik uğurlara təsir edir.

6. Məktəb rəhbərliyinin sistemli dəstəyi və institusional liderliyi. Məktəb administrasiyasının oxu proqramlarının planlaşdırılması, mədəni-oxu tədbirlə-rinin təşkili, müəllimlərin peşəkar inkişaf proqramlarına (professional develop-ment) cəlb edilməsi və monitorinq mexanizmlərinin qurulması bütün prosesin dayanıqlılığını və effektivliyini təmin edir. Bu səviyyədə liderlik sistemli, mə-lumat əsaslı (data-driven) və kollektiv yanaşmanı gücləndirərək oxu fəaliyyətini məktəb mədəniyyətinin mərkəzi elementi kimi yerləşdirir. Nəticə olaraq, ibtidai təhsil mərhələsində tətbiq olunan bu rəhbər strategiyalar oxu fəaliyyətini sadəcə tədris komponentindən çıxararaq, şagirdin integrasiya olunmuş şəxsiyyət inki-şafını – idrak potensialının, emosional zənginliyinin və sosial kompetensiyaları-nın – təmin edən fundamental pedaqoji vasitəyə çevirir [Walsh, M., 2010]. Belə sistemli və multidimensional yanaşma erkən yaşda formalaşan oxu kompetensi-yalarının gələcək təhsil trayektoriyası, ömürboyu öyrənmə vərdişləri və ümumi psixo-sosial rifah üçün uzunmüddətli investisiya rolunu oynayır.

Model oxu strategiyası müəllimin mətni ifadəli, emosional yüklü və prosodik cəhətdən zəngin tonda səlis şəkildə oxuması ilə həyata keçirilir [Deci, E., Ryan, R., 2000]. Bu yanaşma ibtidai sinif şagirdlərində oxu fluensiyasının əsas kom-ponentlərindən biri olan prosodiyanın intonasiya, vurğu, ritm, pauza və tonlama

sistemli formalaşmasına xidmət edir [Rasinski, T., 2010]. Müəllimin modelləşdirdiyi ifadəli oxu vasitəsilə şagirdlər mətnin semantik qatını dərk etməklə yanaşı, onun emosional və affektiv təbəqəsini də hiss etmək imkanı qazanır, müəllifin niyyətini, personajların daxili vəziyyətini və narrativin ümumi emosional tonunu daha dərinlən anlamağa başlayırlar.

Empirik tədqiqatlar göstərir ki, müəllimin ifadəli oxu nümayişi şagirdlərin dinləmə bacarığı, mətni dərk etmə səviyyəsi, lüğət ehtiyatı və emosional iştirakı əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Xüsusilə interaktiv oxu formatında bu proses şagirdlərin prosodik xüsusiyyətləri müşahidə etmələrinə və sonradan təqlid etmələrinə şərait yaradır, nəticədə, onların öz oxu davranışlarında ifadəliliyin və prosodiyanın inkişafı sürətlənir. Bu, oxu fluensiyasının yalnız sürət və dəqiqliyindən ibarət olmadığını, həm də mənanın səs vasitəsilə adekvat çatdırılmasını əhatə etdiyini vurğulayan müasir təriflərlə uyğundur.

Müəllimin modelləşdirdiyi oxu davranışı şagirdlərdə təqlid mexanizmi vasitəsilə işləyir: onlar intonasiya, vurğu və ritm nümunələrini qəbul edərək, bədii zövqün, dil estetikasının və mədəniyyətinin formalaşmasına nail olurlar. Eyni zamanda bu proses uşağın ümumi nitq inkişafına müsbət təsir göstərir – danışq tərzinin təbii, məzmunlu və emosional olaraq zənginləşməsinə, intonasiya vasitəsilə mənanın dəqiq ifadə olunmasına şərait yaradır. Tədqiqatlar – məsələn, prosodiya ilə bağlı longitudinal araşdırmalar sübut edir ki, erkən yaşda ifadəli oxu modellərinin tətbiqi sonrakı mərhələlərdə oxu fluensiyası, mətn dərk etmə və hətta emosional intellekt göstəricilərinin yaxşılaşmasına səbəb olur.

Nəticədə, model oxu strategiyası ibtidai təhsil mühitində sadəcə texniki bacarıqların mənimsənilməsindən kənara çıxaraq, şagirdin idrak-emosional integrasiyasını, bədii qavrayışını və dil kompetensiyasının multidimensionalıq inkişafını təmin edən əsas pedaqoji vasitə kimi çıxış edir. Bu strategiyanın sistemli və gündəlik tətbiqi oxu fəaliyyətini həm akademik, həm də psixososial inkişafın güclü katalizatoruna çevirir.

Oxu vərdişlərinin inkişafında mühitin rolu fundamental və danılmaz xarakter daşıyır. Oxu mühiti təkcə fiziki məkan məhdudiyyəti ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda uşağın ətrafında formalaşan intellektual, emosional və sosial-psixoloji atmosferi əhatə edən kompleks sistem kimi təzahür edir. Müasir pedaqoji və psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, sinifdə strukturlaşdırılmış və stimullaşdırıcı oxu mühiti şagirdlərin oxuya intrinsik motivasiyasını, marağını və özünütənzimləmə oxu davranışlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Sınıf səviyyəsində oxu mühitinin effektiv təşkili üçün əsas şərtlərdən biri müxtəlif janr və mövzularda, şagirdlərin yaş və oxu səviyyəsinə uyğunlaşdırılmış, cəlbedici və əlçatan kitab fondunun yaradılmasıdır. Bu yanaşma şagirdlərin fərdi maraqlarını nəzərə almağa, öz seçim hüququnu reallaşdırmağa və oxu pro-

sesində müstəqilliyini mütərəqqi şəkildə inkişaf etdirməyə imkan yaradır. Empirik sübutlar, məsələn, *classroom library* və *reading corner* proqramlarının təsiri haqqında tədqiqatlar təsdiqləyir ki, estetik cəlbedici, tematik zəngin və rahat “oxu küncləri”, “sınıf kitabxanaları” və “həftənin kitabı” kimi təşəbbüslər şagirdlərdə müstəqil oxu vərdislərinin formalaşmasına, oxu həcminin artmasına və oxunu sadəcə akademik öhdəlik deyil, həm də əyləncəli, mənəvi zövq və emosional məmnunluq mənbəyi kimi qəbul etməyə kömək edir.

Məktəb rəhbərliyinin bu prosesdəki rolu strateji və sistemli xarakter daşıyır. Rəhbərlik maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, kitab fondunun mütəmadi yenilənməsi, müxtəlif formatlı resursların təmin edilməsi və müəllimlərin innovativ oxu təlim metodlarından istifadəsinə təşviq edilməsi istiqamətində aktiv siyasət həyata keçirməlidir. Bundan əlavə, metodik seminarlar, müəllimlər üçün peşəkar inkişaf proqramları, oxu strategiyaları üzrə təlimlər və təcrübə mübadiləsi tədbirləri vasitəsilə müəllim kollektivinin kompetensiyalarının yüksəldilməsi vacibdir. Belə institusional dəstək və liderlik oxu fəaliyyətinin məktəb mədəniyyətinin mərkəzi elementi kimi yerləşdirilməsini, prosesin davamlılığını və sistemli xarakterini təmin edir.

Nəticədə, ibtidai təhsil mərhələsində yaradılan multidimensional oxu mühiti və məktəb rəhbərliyinin koordinasiya olunmuş dəstəyi oxu vərdislərinin yalnız texniki inkişafında deyil, həm də şagirdin ümumi şəxsiyyət inkişafı – idrak marağı, emosional zənginlik, özünütəsdiq hissi və ömürboyu öyrənmə münasibətinin formalaşmasında güclü katalizator rolunu oynayır. Bu kontekstdə oxu mühiti passiv fon deyil, aktiv pedaqoji vasitə kimi çıxış edərək, erkən yaşda əldə edilən müsbət oxu təcrübəsinin uzunmüddətli akademik və psixososial nəticələrə çevrilməsini təmin edir.

Oxu fəaliyyətinə marağın formalaşması multidimensional xarakter daşıyan mürəkkəb prosesdir və həm daxili (intrinsik) motivasiya – mətnə qarşı təbii maraq, zövq hissi, koqnitiv maraq və özünüinkişaf istəyi, həm də xarici (extrinsic) motivasiya – mükafatlandırma, tərif, qiymət, sosial tanınma və ya rəqabət kimi faktorlardan qaynaqlanır. Müasir motivasiya nəzəriyyələri və empirik tədqiqatlar göstərir ki, daxili motivasiya uzunmüddətli oxu vərdislərinin, oxu həcminin və oxu nailiyyətinin inkişafında daha güclü və davamlı prediktor rolunu oynayır. Daxili motivasiya komponentləri – maraq, estetik iştirak, çağırış hissi və özünütənzimlənmə – şagirdlərin oxunu öz məqsədi üçün həyata keçirməsinə, daha çox vaxt sərf etməsinə və metakoqnitiv strategiyalardan istifadə etməsinə səbəb olur. Əksinə, yalnız xarici motivasiyaya əsaslanan yanaşmalar qısamüddətli təsir göstərsə də, uzunmüddətli oxu münasibətini zəiflədə və ya mənfi korrelyasiya yarada bilər. İbtidai sinif müəllimləri daxili motivasiyanı gücləndirmək üçün şagird mərkəzli strategiyalardan istifadə etməlidirlər: açıq müzakirələr, şəxsi fikirlərin

ifadəsi üçün təhlükəsiz mühit yaradılması, mətnə bağlı yaradıcı və ekspressiv tapşırıqlar. Bu fəaliyyətlər şagirdlərdə oxu prosesini passiv qəbuldan aktiv iştirakə çevirir, müstəqil düşünmə, perspektiv qəbulu və bədii yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir, eyni zamanda oxuya qarşı müsbət emosional əlaqə formalaşdırır.

Müasir texnoloji inkişaf oxu fəaliyyətinə yeni imkanlar gətirmişdir: elektron kitablar, interaktiv rəqəmsal platformalar, audio-oxu, animasiyalı mətnlər və rəqəmsal kitabxanalar uşaqlarda oxuya marağı artırır və müxtəlif öyrənmə stillərinə uyğunlaşdırılmış multimodal təcrübə təklif edir. Empirik araşdırmalar göstərir ki, rəqəmsal vasitələr fərdiləşdirilmiş öyrənməyə, multimedia dəstəyinə və əlçatanlığa görə xüsusilə vizual və eşitmə yönümlü öyrənənlər üçün effektivdir, motivasiyanı və iştirakı gücləndirir. Lakin bəzi tədqiqatlarda akademik rəqəmsal oxu ilə daxili motivasiyanın azalması arasındakı əlaqənin olduğu vurğulanır. Metaanalizlərin nəticələri göstərir ki, bəzən rəqəmsal formatlarda dərk etmə, qavrama və diqqətin davamlılığı zəifləyə bilər. Buna görə də müəllimlər rəqəmsal resursları ənənəvi oxu ilə inteqrasiya etməli, balanslaşdırılmış istifadəni təmin etməli və informasiya savadlılığı bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər.

Oxu vərdişlərinin davamlılığı və dərinləşməsi üçün ailə-məktəb əməkdaşlığı əsas şərtlərdən biridir. Longitudinal və metaanalitik tədqiqatlar sübut edir ki, valideynlərin aktiv iştirakı – birgə oxu seansları, kitablar üzərində dialoqlar, oxu fəaliyyətinin ailə dəyərləri sisteminə inteqrasiyası – uşağın oxuya münasibətini, emosional dəstəyini və motivasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır [Gambrell, L., 2011]. Valideynin öz oxu nümunəsi, oxuya maraq göstərməsi və təşviqedici davranışları sosial öyrənmə mexanizmi vasitəsilə uşağa oxunun dəyərini ötürür və onlarda uzunmüddətli vərdiş formalaşdırır [Epstein, J., 2011].

Məktəb rəhbərliyi bu prosesi dəstəkləmək üçün sistemli təşəbbüslər həyata keçirməlidir: “Oxu həftəsi”, “Kitab müzakirəsi klubu”, “Ailə ilə bir kitab” kimi layihələr, valideyn seminarları və birgə tədbirlər vasitəsilə oxu fəaliyyətini ailə, məktəb və cəmiyyət səviyyəsində ortaq dəyərə çevirmək. Belə multidimensional yanaşma ibtidai yaşda formalaşan oxu motivasiyasını və vərdişlərini gücləndirərək, şagirdin həm akademik uğurunu, həm də ömürboyu öyrənmə münasibətini təmin edir. Nəticədə, oxu fəaliyyəti təkcə idrak bacarığı deyil, həm də emosional rifah, sosial inteqrasiya və şəxsiyyət inkişafının əsas katalizatoru kimi çıxış edir.

Nəticə / Conclusion

Tədqiqatın nəticəsi olaraq demək olar ki, ibtidai təhsil mərhələsində oxu vərdişlərinin sistemli təşviqi və inkişafı multidimensionalıq və kompleks pedaqoji yanaşma tələb edən prosesdir. Oxu mədəniyyətinin formalaşması yalnız dekod-

laşdırma və texniki fluensiya bacarıqlarının mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır. Bu proses idrak, emosional və sosial komponentlərin integrasiya olunmuş inkişafını əhatə edir. Müasir pedaqoji və psixoloji tədqiqatlar – öz müqəddəratını təyinetmə nəzəriyyəsi əsaslı motivasiya modelləri və oxu inkişafı araşdırmaları sübut edir ki, oxu fəaliyyətinin effektiv təşkili erkən yaşda intrinsik motivasiyanın, emosional iştirakın, metakognitiv strategiyaların və prososial davranış modellərinin formalaşmasına birbaşa töhfə verir, bu da sonrakı təhsil trayektoriyasının, psixososial dayanıqlılığın və ömürboyu öyrənmə münasibətinin əsasını qoyur.

Bu kontekstdə müəllimin rəhbər rolu, xüsusilə ifadəli oxu, interaktiv modelləşdirmə və şagird mərkəzli müzakirələr vasitəsilə, şagirdlərin oxu davranışlarını və motivasiyasını gücləndirən əsas katalizator kimi çıxış edir. Məktəb rəhbərliyinin institusional dəstəyi – maddi-texniki baza, kitab fondunun yenilənməsi, peşəkar inkişaf proqramları və sistemli monitoring – prosesin dayanıqlılığını təmin edir. Ailə-məktəb əməkdaşlığı isə longitudinal və metaanalitik tədqiqatların nəticələrinə əsasən, valideynlərin modelləşdirməsi, birgə oxu təcrübələri və emosional dəstəyi vasitəsilə oxu münasibətinin və vərdislərinin uzunmüddətli formalaşmasında kritik rol oynayır. Müasir rəqəmsal resursların integrasiyası oxu fəaliyyətini multimodal və fərdiləşdirilmiş edərək motivasiyanı artırır, lakin empirik sübutlar göstərir ki, rəqəmsal formatlarda dərin dərk etmə və diqqət saxlama bəzən zəifləyə bilər; buna görə balanslaşdırılmış yanaşma və informasiya savadlılığının inkişafı vacibdir.

Belə sistemli strategiyaların düzgün və ardıcıl tətbiqi nəticəsində ibtidai sinif şagirdlərində oxu sadəcə tədris öhdəliyi və ya mexaniki fəaliyyət deyil, şəxsiyyətin integrasiya olunmuş inkişafının təbii və mərkəzi tərkib hissəsinə çevrilir. Bu, uşağın özünü effektivlik hissinin, emosional intellektinin, sosial adaptasiyasının və kognitiv elastikliyinin güclənməsinə səbəb olur.

Gələcək tədqiqat istiqamətləri baxımından, xüsusilə rəqəmsal texnologiyaların oxu motivasiyasına və dərin dərk etməyə uzunmüddətli təsiri, müəllim rəhbərliyinin psixopedaqoji modellərinin effektivliyi, həmçinin ailə-məktəb əməkdaşlığının müxtəlif sosial-iqtisadi kontekstlərdə diferensial təsirləri ayrıca və multidisiplinar araşdırma predmeti kimi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bu istiqamətlərdə aparılacaq empirik və longitudinal tədqiqatlar ibtidai təhsil proqramlarının daha da optimallaşdırılmasına və oxu mədəniyyətinin ömürboyu dəyər kimi möhkəmləndirilməsinə töhfə verəcəkdir.

Beləliklə, ibtidai yaş dövründə oxu fəaliyyətinin keyfiyyətli təşkili təkcə akademik nailiyyətlərin deyil, həm də şəxsiyyətin harmonik inkişafının, emosional rifahın və sosial integrasiyanın uzunmüddətli təminatı kimi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Sistemli, multidimensional əsaslı yanaşma – müəllim rəhbərliyi, institusional dəstək, ailə əməkdaşlığı və balanslaşdırılmış rəqəmsal integrasiya ilə

– oxunu uşağın həyatında mərkəzi, dəyərli və həzzverici fəaliyyətə çevirir.

Məqalənin elmi aktuallığı. Müasir təhsil sistemlərində, xüsusilə PIRLS 2021 nəticələri (Azərbaycanın nəticəsi beynəlxalq orta göstəricidən aşağı, 440 bal olmuşdur) fonunda oxu savadlılığının erkən formalaşması prioritet olaraq qalır. Rəqəmsal texnologiyaların sürətli yayılması və son illərdəki metaanalizlər (məsələn, 2023–2025 araşdırmaları) rəqəmsal oxunun ibtidai sinif şagirdlərində dərin dərk etməni zəiflətdiyini (kağız oxuya nisbətən 6–8 dəfə az effektivlik) göstərir. SDT əsaslı motivasiya modellərinin son tətbiqləri (motivasiyanın avtonomiya, kompetensiya və aidiyyət ehtiyacları ilə əlaqəsi) və ailə-məktəb əməkdaşlığının SES fərqlərindəki təsirləri bu mövzunu xüsusilə aktuallaşdırır. Oxu mədəniyyətinin ömürboyu dəyər kimi möhkəmləndirilməsi psixososial dayanıqlıq, sosial adaptasiya və ömürboyu öyrənmə münasibətinin təminatı baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqələdə ibtidai təhsil mərhələsində oxu vərdişlərinin inkişafı öz müqəddəratını təyinetmə nəzəriyyəsi (SDT) çərçivəsində intrinsik motivasiya, emosional iştirak və metakognitiv strategiyalarla inteqrasiya olunmuş şəkildə təhlil edilir ki, bu, ənənəvi texniki bacarıq fokusundan kənara çıxaraq prosesi şəxsiyyətin kompleks inkişafı ilə əlaqələndirir. Rəqəmsal resursların multimodal potensialı ilə yanaşı, dərin dərk etmədəki potensial zəifləmə risklərinin (məsələn, son metaanalizlərdə qeyd olunan “screen inferiority effect”) balanslaşdırılmasına dair vurğulaması, habelə ailə-məktəb əməkdaşlığının sosial-iqtisadi kontekstlərdə (SES fərqləri) diferensial təsirlərinin multidisiplinar araşdırılması təklifi elmi diskursda yenilikçi töhfə verir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Təklif olunan sistemli yanaşma ibtidai sinif müəllimlərinə, məktəb rəhbərliyinə və valideynlərə konkret tətbiq mexanizmləri təqdim edir: ifadəli oxu və interaktiv modelləşdirmə vasitəsilə intrinsik motivasiyanın gücləndirilməsi, kitab fondunun yenilənməsi və peşəkar inkişaf proqramları ilə institusional dəstək, birgə oxu təcrübələri vasitəsilə ailə əməkdaşlığı, habelə rəqəmsal və kağız resursların balanslaşdırılması. Bu strategiyalar PIRLS kimi beynəlxalq qiymətləndirmələrdə nəticələri yaxşılaşdırmağa, aşağı sosial-iqtisadi statuslu şagirdlərdə oxu vərdişlərinin bərabərləşdirilməsinə və uzunmüddətli akademik, emosional və sosial inkişafa töhfə verə bilər. Praktikada tətbiq olunan bu modellər ibtidai təhsil proqramlarının optimallaşdırılmasına və oxu mədəniyyətinin ömürboyu dəyər kimi formalaşmasına real kömək edəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Mikayılı, B., & Nağıyeva, Ü. (2026, 15 may). Məktəbəqədər təhsildə rəqəmsal və təbiətyönümlü öyrənmənin müqayisəli təhlili: Beynəlxalq təcrübə və Türk dövlətlərinin təhsil sistemlərində tətbiq perspektivləri. 10-cu Türk Dünyası Sosial Elmlər Simpoziumu, Urgənc Dövlət Pedaqoji Universiteti, Özbəkistan.
2. Səfəreliyeva, F. (2004). Azərbaycan dili dərslərində oxu vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi. <https://search.rads-doi.org/showfile/ru/71303>
3. Cambourne, B. (2000). Conditions for literacy learning: Turning learning theory into classroom instruction. *The Reading Teacher*, vol.54(4), pp.414–417.
4. Deci, E.L., Ryan, R.M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, vol.11(4), pp.227–268.
5. Epstein, J.L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools*. Westview Press.
6. Fountas, I.C. & Pinnell, G.S. (2006). *Teaching for comprehending and fluency: Thinking, talking, and writing about reading, K–8*. Heinemann.
7. Gambrell, L.B. (2011). Seven rules of engagement: What’s most important to know about motivation to read. *The Reading Teacher*, vol.65(3), pp.172–178.
8. Guthrie, J.T. & Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M.L.Kamil, P.B.Mosenthal, P.D.Pearson, R.Barr (eds.), *Handbook of reading research* vol. 3, pp.403–422.
9. Pressley, M. (2006). *Reading instruction that works: The case for balanced teaching*. Guilford Press.
10. Rasinski, T.V. (2010). *The fluent reader: Oral reading strategies for building word recognition, fluency, and comprehension*. Scholastic.
11. Rog, L.J. (2001). *Early literacy instruction in kindergarten*. International Reading Association.
12. Snow, C.E. (2002). *Reading for understanding: Toward an R&D program in reading comprehension*. RAND Corporation.
13. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
14. Walsh, M. (2010). Multimodal literacy: What does it mean for classroom practice? *Australian Journal of Language and Literacy*, vol.33(3), pp.211–239.